الرحمن الرحيم

رهنما
۵۰

اولین و قدیمی‌ترین‌ها در حرم امام‌رضا علیه‌السلام

نویسنده: حسین مهدوی پارسا
ویراستار: محمدمهدی باقری
طراح جلد: علی بیات

آستان قدس رضوی
معاونت تبلیغات و ارتباطات اسلامی
آدرس: حرم مطهر امام‌رضا علیه‌السلام، ادارهٔ پاسخ‌گویی به سؤالات دینی و اطلاع‌رسانی
تلفن و دورنگار: ۰۵۱۱-۲۲۴۰۶۰۲
pasokhgoo@razavi.tv

اشـــــــاره

پرسیدن برای یافتن راه، خود، ارزش است...
و هر فرهنگی که به پرسشگری بها دهد
و زیباترین، دقیق‌ترین و ساده‌ترین پاسخ‌ها را پیشِ رو بگذارد،
گسترش و دوام خود را تضمین کرده است.
مهم، انتخاب بهترین راه است...
و **رهنما** گامی است در این مسیر.
همگامِ ما باشید و با طرح دیدگاه‌های رنگارنگتان، یاری‌مان کنید.

اولین و قدیمی‌ترین ها در حرم امام‌رضا علیه‌السلام

اولین شهری که امام‌رضا علیه‌السلام در هنگام ورود به ایرانِ امروزی، به آن وارد شدند

امام‌رضا علیه‌السلام هنگام هجرت از مدینه به مَرو، پس از عبور از شلمچه، وارد ایرانِ فعلی شدند. اولین شهری که حضرت وارد آن شدند، سوق‌الاهواز بود. ایشان در شهر **اهواز**، به‌دلیل هوای گرم و فصل تابستان، **بیمار** شدند؛ لذا، درخواست کردند که طبیبی بیاورند. ابوهاشم جعفری می‌گوید که من طبیبی را به بالین آن حضرت بردم. حضرت نام **گیاهی** را برای طبیب بردند و خواص آن‌را بیان داشتند. طبیب گفت: «من در روی زمین چنین گیاهی را نمی‌شناسم و کسی غیر از شما، نام این گیاه را نمی‌داند. شما این گیاه را از کجا می‌شناسید؟ این گیاه در این

زمان و در این مکان پیدا نمی‌شود.» [راوی، اسم گیاه را فراموش کرده است.] حضرت فرمودند: «برایم مقداری **نیشکر** تهیه کن.» پزشک گفت: «این سخت‌تر از اوّلی است؛ زیرا حالا وقت نیشکر نیست.» حضرت رضاؑ فرمودند: «نیشکر و داروی گیاهی، هر دو در **همین سرزمین** و **هم‌اکنون** وجود دارد: از آب شادروان عبور کنید؛ آسیابی خواهید دید. در آنجا، مردی سیاه‌چهره می‌بینید. از او بپرسید که نیشکر و آن گیاه، کجا می‌رویَد؟» من به آسیاب رفتم و مرد سیاه را دیدم و از او پرسیدم. او به نیشکرهای پشتِ سر خود اشاره کرد؛ هر چه لازم بود، برداشتم و برگشتم... .

این جریان را که رجاءبن‌ابی‌ضحاک شنید، به همراهان خود گفت: «اگر بیشتر در این محل اقامت کنیم، مردم فریفتهٔ او می‌شوند.» پس، از آنجا به‌راه افتادند.

نام مشهد برای اولین‌بار

مشهد واژه‌ای عربی است و در کتاب‌های لغت، در معانیِ **محل دیدار**، **زیارتگاه**، **جای دیدنی** و مانند آن به‌کار رفته است؛ اما عموم مردم، آن‌را به‌معنیِ **محل شهادت** و مردم ایران، آن‌را به محل شهادت و دفن امام‌رضا ﷺ می‌شناسند.

این شهر که آخرین محل زندگیِ پُرماجرای هشتمین امام شیعیان است، تا پیش از به‌خاک‌سپاریِ پیکر مطهر ایشان، دهکده‌ای خوش آب‌وهوا به‌نام **سناباد**، از توابع نوقان، در ولایت توس بود.

نام مشهد را برای اولین‌بار، **حمدالله‌مستوفی** در قرن چهارم‌ق، برای این شهر به‌کار برد. در قرن هفتم، **مغولان** توس را ویران کردند و مردم برای اقامت به‌سوی مشهد روی آوردند. روستای سناباد به‌تدریج **گسترش** یافت، به‌صورتِ شهری بزرگ درآمد، «مشهد الرضا» نامیده شد و از آن زمان، هستهٔ اصلی شهر (مشهد کنونی) شکل گرفت.

اولین سنگ قبر

اولین سنگ مزار حضرت، مربوط به‌سال **۵۱۶ق**، عهد سلطان‌سنجر سلجوقی، است؛ با ابعاد ۳۰در۴۰، به‌قطر ۶سانتی‌متر، دارای کتیبه‌ای مِحرابی‌شکل و به‌خطِ کوفیِ شکسته. در پایان کتیبه، نام **بانیِ** سنگ چنین آمده است:

«أمر بعمارة المشهد الرضوی علی‌بن‌موسی علیه‌السلام العبد المُذنِب الفقیر الی رحمةالله ابوالقاسم احمدبن‌علی‌بن‌احمد العلوی الحسینی؛ تقبل‌الله منه.» نیز، نام **سازندهٔ** سنگ که عبدالله‌بن‌احمد

قرّه است، در زیرِ آن به‌چشم می‌خورد. این لوحهٔ تاریخی که بیانگر تعمیراتی در حرم مطهر است، به‌لحاظ ارزش تاریخی و هنریِ آن، به **موزه** انتقال یافت و اکنون در معرض بازدیدِ زیارت‌کنندگانِ آن حضرت است.

اولین صندوق مزار

سابقهٔ اولین صندوقی که روی مزار حضرت تعبیه کرده‌اند، مربوط به اوایل **قرن ششم** است. انوشیروان زردشتی، از اهالی اصفهان، در پیِ مشاهدهٔ **کراماتی** از امام‌رضا﵇، مسلمان شد و در سال ۵۰۰ق، صندوقی چوبی با روکشِ نقره بر مرقد امام نصب کرد.

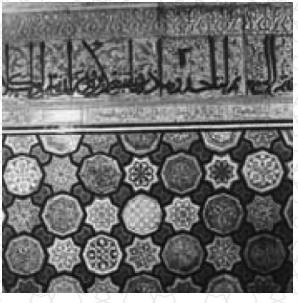
اولین ضریح

اولین ضریح حضرت، ضریح **چوبیِ** طلا و نقره‌کوبی بوده است که در زمان شاه‌طهماسب

صفوی، به‌سال **۹۵۷ق**، ساخته و بر روی مرقد مطهر نصب کرده‌اند که به‌دلیل چوبی‌بودن، به‌مرور زمان، فرسوده و در سال ۱۱۶ق، تعویض شده است.

قدیمی‌ترین درِ حرم

در سال **۷۳۴ق** که ابن‌بطوطه، جهانگرد و جغرافی‌دانِ معروف، به مشهد سفر و حرم مطهر را مشاهده کرد، ورودیِ حرم فقط **درِ پیشِ رو** با کیفیتی پایین بوده و اطراف حرم، به‌صورت باغ و فضایی باز دیده می‌شده است. ابن بطوطه با یادآوریِ درِ طلای حرم، می‌گوید: «حرم دری آراسته به طلا و نقره داشت که در محل پیشِ رو نصب بوده است.» البته از بانی و سازندهٔ این در، نامی در دست نیست.

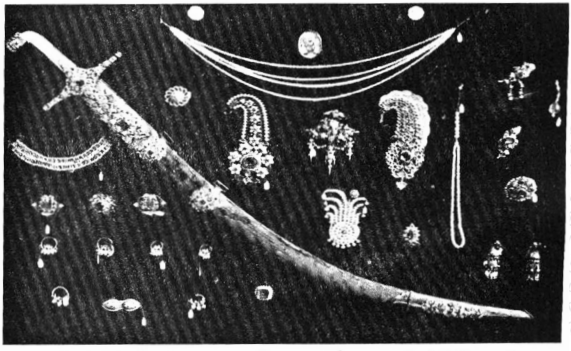

قدیمی‌ترین کاشی‌های حرم

اطراف روضهٔ منوره را به‌ارتفاع ۹۲سانتی‌متر با کاشی‌های قدیمی و ممتاز و نفیسِ سنجری، مربوط به حدود **۹۰۰سال قبل**، معرّق‌کاری کرده‌اند. این کاشی‌های بسیار **زیبا** و **ظریف**، به‌رنگ قهوه‌ای، فیروزه‌ای، لاجوردی و سفید، به‌ابعاد **هندسی** منظم و اشکال شش‌گوش، هشت‌گوشِ بزرگ و کوچک، کوکبی‌شکل و گاهی به‌صورت مربع است که نوعاً با **خطوط برجستهٔ** رقاع، ثلث و اسلیمی تزیین یافته است و بر روی بیشترِ آن‌ها، آیات، احادیث، کلمات قصار و امثال و اشعاری، به‌خط نسخِ قرن ششم و هفتم‌ق، مشهود است.

قدیمی‌ترین هدایا در روضهٔ منوّره

حرم پاک امام‌رضا ﷺ، اضافه‌بر جلال معنوی و جذبهٔ روحانی و زیبایی و شکوه معماری، به برخی نفایسِ ارزشمند مزیّن است. تعدادی از **هدایای بزرگان** و **حکمرانانِ** گذشته را در قاب‌هایی تعبیه کرده‌اند و در مکان‌هایی از حرم مطهر، در برابرِ دیدِ زائران قرار داده‌اند. این جواهرات و نفایس که در **هشت قاب** چیده

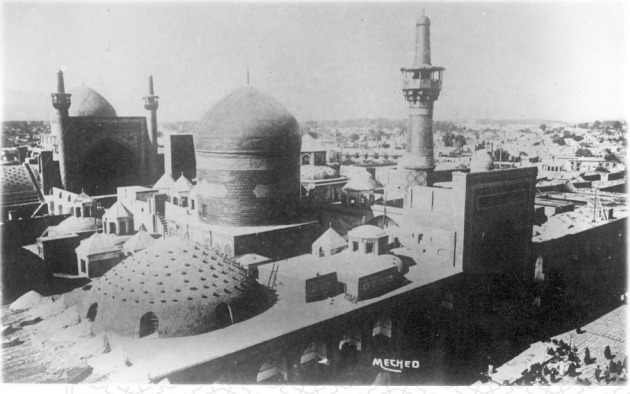

قسمتی از اشیاء نفیس مرصع که درمحفظهٔ مخصوص (قاب آئینه) بدیوار حرم مطهر (قسمت بالا) نصب میباشد.

شده‌اند، شامل **۱۰۴** قلم اشیای مختلف است. قدیمی‌ترینِ آن‌ها سلیمانیه‌هایی با حاشیهٔ نقره است که مربوط به ۵۵۰سال قبل می‌باشد. دیگر نفایس عبارت‌اند از: شمشیر جواهرنشان و خنجرِ الماس‌نشان و مروارید و تسبیح و انگشترهایی از الماس و برلیانِ درشت.

اولین قُبّه

مأمون پس از مرگ هارون و دفن او در بقعهٔ هارونیه، قُبّه‌ای بر فراز بُقعه بنا نهاد که در حوادث خراسان، مانند **حملهٔ سبُکتَکین** به شهرهای ایران، در اواخر قرن چهارم، در جریانِ آسیب حرم مطهر تخریب شد و پس از آن، **سلطان‌محمود** غزنوی در سال ۴۰۰ق، به بازسازیِ حرم و ایجاد قبه‌ای جدید بر فراز بقعه، اهتمام کرد.

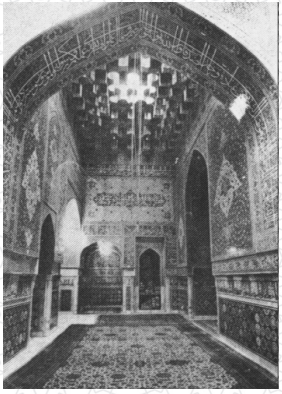
اولین گنبد

حرم مطهر سال‌ها بدونِ گنبد و با همان قبّه‌ای بود که ذکر کردیم؛ تا اینکه در اوایل قرن ششم، فردی خیراندیش به‌نام شرف‌الدین ابوطاهر قمی، وزیر سلطان سنجرِ سلجوقی، گنبدی بر فراز قبّه (اصلی) احداث کرد که همین گنبدی است که اکنون حدود **۹۰۰سال**، از احداث آن می‌گذرد.

اولین گلدسته

گلدستهٔ کنار گنبد طلا که به‌صورت **منفرد** احداث شده است، سابقهٔ تاریخی و قدمت بیشتری دارد؛ به‌قولی، ساخت آن هم‌زمان با بنای **گنبد** در اوایل قرن ششم می‌باشد. بلندای منارهٔ کنارهٔ گنبد از سطح صحن انقلاب تا انتهای آن، ۴۰/۵متر و محیط آن حدود ۱۳متر است.

اولین مسجد

مسجدِ **بالاسر** با ابعاد ۸متر طول، ۴/۳۰متر عرض و ۱۰متر ارتفاع، بعد از روضهٔ منوّره، کهن‌ترین مکان و مسجد در حوزهٔ حرم و نزدیک‌ترین بنا به ضریح مقدس رضوی است. مسجد بالاسر را ابوالحسن عراقی معروف به دبیر، از رجال دورهٔ غزنویان، در سال ۴۲۵قمری (بیش از **هزار سال** قبل)، در غربِ روضهٔ منوره ساخته است و مدفن او در جوار همین مسجد است.

اولین رواق

رواق **دارالسّیاده** از قدیمی‌ترین رواق‌های روضهٔ منوره، مربوط به عصر تیموریان است که در غرب و جنوبِ غربی حرم مطهر واقع شده است و از شمال به جنوب، امتداد دارد. نام‌گذاریِ این رواق به «دارالسّیاده» از آن جهت است که **محل اجتماع سادات** و منسوبان به خاندان حضرت علی علیه‌السلام بوده است. این رواق نمایشگاهی از هنرهای تزیینی، معماری و هنرهای دستی و گویای نبوغ

ایرانیان در انواع هنر است.

اولین صحن

صحن **انقلاب** اولین و قدیمی‌ترین صحن است که در قسمت شمال حرم بنا کرده‌اند و به‌سبب قدمت، به صحن **عتیق** و صحن **کهنه** نیز معروف می‌باشد. ضلع جنوبیِ صحن و اساس ایوان طلا از بناهای

امیرعلی‌شیر نوایی، وزیر سلطان‌حسن بایقرا در سال ۸۷۵ق می‌باشد که بنای اضلاع شمالی و شرقی و غربیِ آن، مربوط به عهد صفویه و ظاهراً با معماری شیخ‌بهایی است.

اولین نقاره‌زنی

نواختن طبل و دُهل در دربار سلاطین و حکام، در زمان‌های پیش از اسلام و بعد از اسلام، علاوه بر اینکه

نوعی **عظمت** محسوب می‌شد، برای آگاهی و **اِعلام عمومی** نیز مرسوم بوده است. نقاره‌نوازی در حرم مطهر رضوی، از اواسط قرن نهم هجری، برای اولین‌بار به‌دستور میرزاابوالقاسم بابر، نوهٔ گوهرشادخاتون، به‌سال **۸۶۰ق** مرسوم شد. از آن زمان به‌بعد تاکنون، علاوه بر شب و روزِ **ولادت** ائمهٔ اطهار علیهم‌السلام و لحظهٔ تحویل سال، هر روزه در **دو نوبتِ** صبح و عصر، حدوداً یک‌ربع مانده به طلوع و غروب آفتاب، به‌منظور اِعلام پایانِ وقت نماز، نقاره می‌نوازند. در سال‌های ۱۳۱۲ تا ۱۳۲۰ش، به‌دستور رضاخان، نقاره‌زنی تعطیل شد.

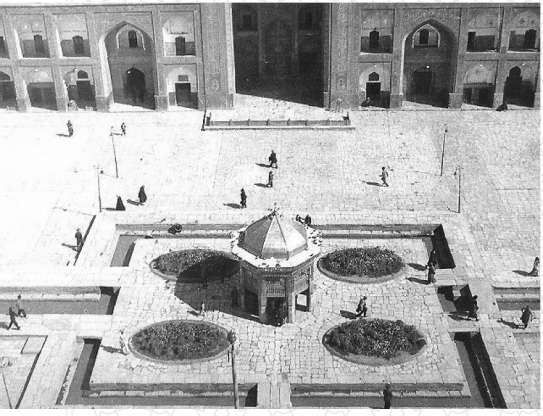

عکس از ایوان نقاره خانه ،ایوان شرقی صحن عتیق ، این عکس مربوط به سال ۱۳۰۰ هجری قمری است و نقاره خانه کنونی بعد ها ساخته شد.

اولین پنجره‌فولاد

اولین پنجرهٔ فولادی را که مربوط به دورهٔ **تیموری** است، به‌سال ۸۱۷ق، به‌دستور شاهرخ میرزای تیموری، همسر گوهرشاد، با ابعاد ۱۲۶ در ۱۰۰سانتی‌متر به‌صورت **دو لنگهٔ** مشبّک و زرکوب با کتیبه‌هایی به‌خط زیبای نسخِ زرّین، ساختند و وقف حرم مطهر کردند. این پنجره را هم‌اکنون در موزهٔ حضرت نگهداری می‌کنند.

قدیمی‌ترین سقّاخانه

قدیمی‌ترین سقّاخانه مربوط به عهد **افشاری** است که هم‌اکنون در صحن انقلاب قرار دارد. سنگابِ آن با ظرفیت ۱۱۳۰لیتر آب، از سنگ **مرمرِ یکپارچه** است و آن‌را به‌دستور نادرشاه افشار، از **هراتِ** افغانستان به‌منظور استفاده برای آبِ شُرب آورده‌اند؛ ولی ازآنجایی‌که شخصی به‌نام اسماعیل‌خان، بنایی هشت‌ضلعی بر فراز آن احداث و سقف آن‌را طلاکاری کرد، به‌نام

سقّاخانهٔ **اسماعیل طلا** معروف است.

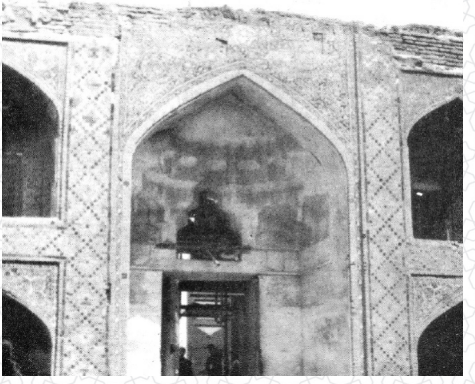
قدیمی‌ترین ساعت

قدیمی‌ترین ساعت حرم را که ساخت منچسترِ انگلستان می‌باشد، در زمان مظفرالدین شاه قاجار، در سال ۱۲۷۸ق، به حرم مطهر اهدا کردند. این ساعت هم‌اکنون در ضلع جنوبی **صحن آزادی** ، در میان مناره قرار دارد.

اولین روشنایی و نورآرایی

هنگامی‌که برای اولین‌بار، چراغ برق به مشهد وارد شد، ابتدا به حرم مطهر و سایر بناها اختصاص یافت. اولین دستگاه **مولّد برق** را در زمان مظفرالدین‌شاه قاجار، در سال‌های ۱۲۷۴ تا ۱۲۸۴ش، خریداری کرده و به آستان قدس رضوی تقدیم کردند. این مولّد برقِ ابتدایی را که با نیروی زغال‌سنگ کار می‌کرد، در محل بالاخیابان در کوچهٔ چراغ‌برق، نصب کردند.

در قرن‌های گذشته، بخشی از روشناییِ حرم، از طریق غرفه‌های کوچکِ **بالای صُفّه‌ها** تأمین می‌شد و قسمتی از فضای حرم را نیز افروختن **شمع‌ها** روشن می‌کرد. بعدها، با مرور زمان، روشن‌کردنِ شمع در حرم و رواق‌ها را زائران به‌عنوان ادای نذر انجام می‌دادند. پس از مدتی، از چراغ‌های **پیه‌سوز** و **شمعدان‌های نقرهٔ** یک‌شاخه و چندشاخه استفاده کردند و با گذشت زمان، برای نورآراییِ حرم مطهر، انواع چراغ‌های بلوری و فلزی، دیواری و گردسوز را

به‌کار گرفتند. در دوره‌های بعد، با ورود چراغ برق به مشهد، وسایل روشناییِ قدیمی به موزه انتقال یافت و جزء اشیای عتیقه درآمد.

اولین حوزهٔ علمیه

در بافت مجموعهٔ اماکن متبرکهٔ اطراف حرم مطهر، تعداد **ده مدرسهٔ علمیه** وجود داشت که درحال‌حاضر، فقط چهار

مدرسه باقی مانده است. اولین مدرسهٔ تاریخی که اکنون اثری از آن نیست، در حاشیهٔ غربیِ بازار زنجیر، در ناحیهٔ بالاسرِ حرم مطهر بود که از شمال، به صحن انقلاب و از جنوب، به مدرسهٔ پریزاد محدود می‌شد. این مدرسه را در زمینی به‌مساحت ۲۵۰مترمربع، در دو طبقه، احداث کرده بودند و ازآنجایی‌که در بخش شرقیِ رواق دارالولایهٔ کنونی، در بالاسرِ حرم مطهر امام‌ؑ بود، به **مدرسهٔ بالاسر** معروف شده بود. برخی معتقدند واقف آن شاهرخ‌میرزای تیموری است.

قدیمی‌ترین شیءِ موزه‌ای مربوط به‌زمان امام‌رضاؑ:

از آثار منحصربه‌فردِ موجود در موزهٔ آستان قدس رضوی، دو عدد **سکهٔ نقره** مربوط به **ولایت‌عهدیِ** امام‌رضاؑ است؛ پس از اینکه آن حضرت، در رمضان سال ۲۰۱ق، مجبور به پذیرشِ ولایت‌عهدی شدند، این سکه‌ها به‌دستور مأمون، در سال ۲۰۲ق در سمرقند و

در سال ۲۰۳ق در اصفهان ضرب شد.

روی سکهٔ ضرب اصفهان، آمده است: «الله محمدٌ رسول‌الله المأمون خلیفةالله مِمّا أمر به الامیرالرضا ولی‌عهد المسلمین علی بن موسی بن علی بن ابی طالب ذوالریاسَتین» و در حاشیهٔ آن: «محمدٌ رسول‌الله أرسله بالهُدی و دینِ الحقّ لِیُظهِرهُ عَلَی الدّین کلّه

و لَوْ کَرِهَالْمُشرِکُون.» در پشت سکه نیز عبارت «لا اله الا الله وحدَه لا شریک له» را درج کرده‌اند. درحال‌حاضر، این دو سکهٔ بسیار نفیس را در موزهٔ آستان قدس رضوی نگهداری می‌کنند.

اولین موقوفه‌های حرم مطهر

از روی یقین معلوم نیست که وقف، از چه زمانی در آستان مقدس رضوی شروع شده است و نخستین واقف، چه کسی بوده است. بعضی اشیاء منقول در کتابخانه و موزهٔ آستان قدس رضوی وجود دارد که بیش از **هزار سال** از وقف آن‌ها می‌گذرد و براساس اسناد موجود، قدیمی‌ترین اسناد وقف مربوط به قرن دهم هستند.

در لیستی که در آستان قدس رضوی، از موقوفات به‌صورت الفبایی تهیه کرده‌اند، قدیمی‌ترین سند وقفِ غیرمنقول مربوط به وقف‌نامهٔ عتیق‌علی طوسی است که در سال

۹۳۱ق، تنظیم شده و شامل ۲۱ رقبه، ازجمله چند روستای شش‌دانگی کنه بیست است که هم‌اکنون، به یک مرکز بزرگ تولیدی دامداری تبدیل شده است.

پس از آن، وقف‌نامهٔ سیدلطیف‌الدین شاه‌حسینیِ مازندرانی است که در سال ۹۴۰ق نوشته شده است و واقفِ سومین وقف‌نامه، سیدعلی‌حسین گنابادی است که در سال ۹۵۷ق، مِلکی در قریهٔ زبید گناباد، وقف آستان قدس رضوی کرده است.

برای مطالعهٔ بیشتر:

به‌سوی بال گاه نور، بزرگ عالم‌زاده، بنیاد پژوهش‌های آستان قدس رضوی.

در حریم ملکوت، حسین مهدوی‌پارسا، به‌نشر.

منابع

۱. عطاردی، عزیزالله، فرهنگ خراسان، عطارد.

۲. مؤتمن، علی (به‌اهتمام)، تاریخچهٔ آستان قدس رضوی.

۳. احتشام‌کاویان، محمد، شمس‌الشموس یا انیس‌النفوس.

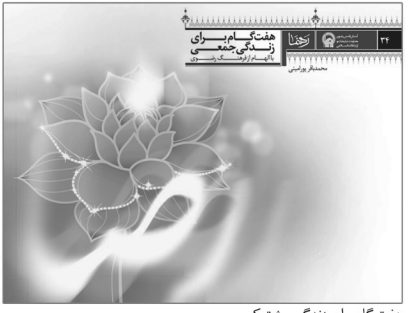
۴. ماهوان، احمد، تاریخ مشهدالرضا، ماه‌نشر.

۵. مدرس‌رضوی، محمدتقی، سالشمار وقایع مشهد، بنیاد پژوهش‌های آستان قدس رضوی.

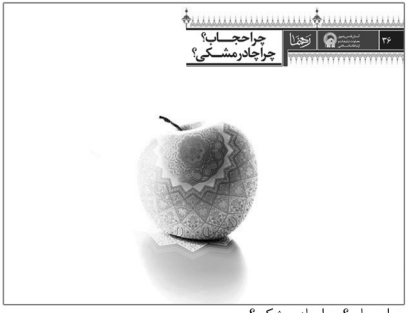
۶. پسندیده، محمود، حوزهٔ علمیهٔ خراسان، بنیاد پژوهش‌های آستان قدس رضوی.

۷. عالم‌زاده، بزرگ، به‌سوی دار گاه نور، بنیاد پژوهش‌های آستان قدس رضوی.

۸. مهدوی‌پارسا، حسین، در حریم ملکوت، به‌نشر.

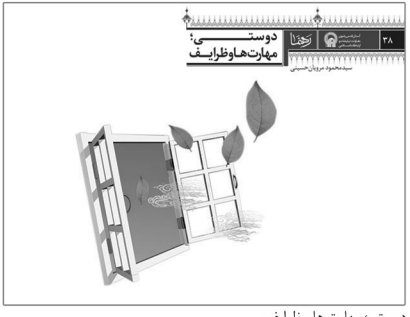
هفت گام برای زندگی مشترک

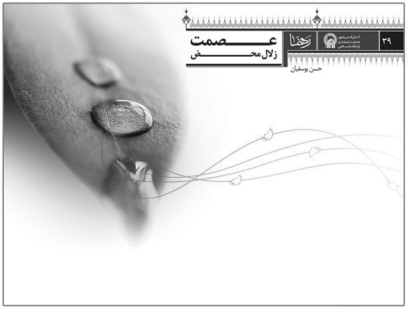
چرا حجاب؟ چرا چادر مشکی؟

پناه اهل زمین

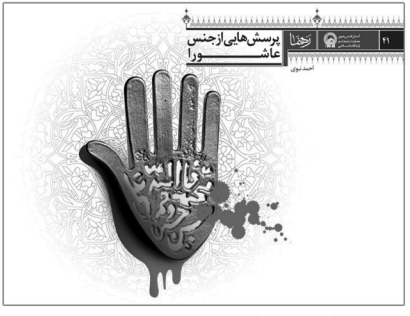
دوستی؛ مهارت ها و ظرایف

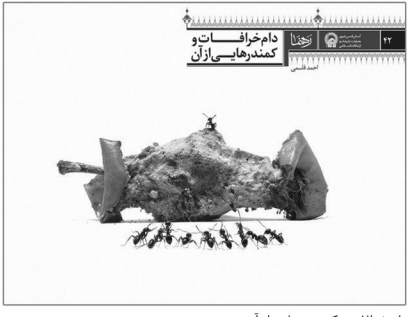
عصمت؛ زلال محض

نظر شما چیست؟

پرسش هایی از جنس عاشورا

دام خرافات و کمند رهایی از آن